

DIALEKT EN ONDERWIJS

Enkele beschouwingen over de problematiek van dialektsprekende kinderen in het basisonderwijs, toegelicht aan de hand van eerste onderzoeksresultaten van het Kerkrade-project (1)

A. Hagen, A. Vallen (N.C.D.N.), J. Stijnen (NIVOR)

1. INLEIDING

In dit artikel wordt ingegaan op de werkzaamheden en op een aantal onderzoeksresultaten van de *voorbereidingsfase* van het *Onderzoek van de taalsituatie in Kerkrade e.o., speciaal ten behoeve van het onderwijs op de basisscholen*. Ter inleiding wordt in deze paragraaf kort gewezen op de achtergrond en het perspectief van dit deel van het onderzoek in het totale onderzoeksproject.

De directe aanleiding tot het Kerkrade-project was de mening van een groot deel van de hoofden van lagere scholen in de regio Kerkrade, naar voren gekomen in een in 1971 aldaar uitgevoerd onderwijskundig onderzoek, dat het feit dat door de meeste leerlingen van huis uit dialekt gesproken wordt een nadelige invloed heeft op het behalen van de gewenste onderwijsresultaten en dat het dialekt mede oorzaak is van een aantal (taal)problemen in het onderwijs in het algemeen (2).

Op verzoek van de Vereniging Katholieke Schoolraad te Kerkrade en van de regionale schoolbegeleidingsdienst, het Schoolpedagogisch Centrum Oostelijke Mijnstreek c.a. te Heerlen, werd door de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde (N.C.D.N.) en door het Nijmeegs Instituut voor Onderwijsresearch (NIVOR), beide instituten van de Universiteit Nijmegen, een onderzoeksvoorstel uitgewerkt (3). Kenmerkend voor dit voorstel is de aandacht voor de aard van de in de regio Kerkrade aanwezige taalvariatie en voor de rol die deze taalvariatie speelt in het basisonderwijs (kleuterschool en lagere school).

In het onderzoeksvoorstel wordt de taalsituatie in Kerkrade en omgeving gekarakteriseerd als een dialekt - standaardtaal - diglossie. De term 'diglossie' drukt daarbij uit dat de twee talen een duidelijk verschillende functie vervullen. In het geval van een streektaal-standaardtaal-diglossie zijn de belangrijkste verschillen:

- 1 het dialekt heeft een beperkter communicatiebereik dan een standaardtaal; het is gebonden aan een bepaalde streek of plaats en is dus regionaal beperkt;
- 2 het dialekt wordt, afgezien van incidentele pogingen, niet in geschreven functies gebruikt, maar uitsluitend in de mondelinge communicatie;
- 3 het dialekt wordt vrijwel uitsluitend in informele communicatiesituaties gebruikt.

Doordat het dialekt regionaal funktioneert geeft het de regionale taalgemeenschap een eigen identiteit binnen de grotere taalgemeenschap; doordat het slechts in bepaalde domeinen (b.v. vooral bij de meer informele mondelinge communicatie) funktioneert belet het niet dat de regionale taalgemeenschap met de grotere taalgemeenschap verbonden blijft.

Het laatste geldt voor de dialektgemeenschap in haar geheel, maar zeker niet voor iedere

Individuele dialektspreker of voor alle sociale groepen binnen een regionale taalgemeenschap. De feitelijke verbondenheid met de grotere taalgemeenschap hangt voor dialektsprekers nauw samen met de mate waarin zij naast het dialect de standaardtaal beheersen. Het is niet te ontkennen dat veel dialektsprekers vooral in actieve zin maar tot op beperkte hoogte tweetalig zijn.

Opvallend daarbij is dat dit vaak sprekers zijn uit de zgn. laagste sociale milieus. Omdat ze gedwongen zijn ook in formelere situaties hun dialect te gebruiken 'verraden' ze als het ware dat ze tot een sociaal lager milieu behoren. Het regionale dialect fungeert bij deze sprekersgroepen tevens als sociaal dialect; hun dialect vervult immers functies die door de grotere taalgemeenschap daaraan niet worden toegekend.

Op het moment waarop de onderzoeksopzet voor het Kerkrade-project ontwikkeld werd bestond er met name in de sociale wetenschappen (onderwijskunde/pedagogiek, psychologie, sociologie) een grote mate van aandacht voor de inadekwaatheid van de taal van kinderen uit achtergestelde milieus. Deze aandacht leidde tot de strategie van het compenseren van de tekorten van de aan deze kinderen in het gezin gegeven opvoeding. Daarbij werd aan de taal een dominerende rol toegekend. De taalkompensatie werd geacht een soort sesamopen-u-functie te vervullen: het wegwerken van de taalachterstand zou een wezenlijke barrière opheffen en de weg openen voor een optimale verstandelijke ontplooiing.

De beschrijving van het onderzoeksvoorstel voor het Kerkrade-project laat er geen twijfel over dat de 'taalfilosofie' van de deficiëntie-theorie (de theorie die er vanuit gaat dat niet-standaardtalen, vergeleken met standaardtalen, minderwaardige, ja zelfs helemaal geen taalsystemen zouden zijn) een volstrekt ongeschikte basis biedt voor de benadering van het te onderzoeken probleem. Er is in het project dan ook gekozen voor het in de taalkunde naar voren gebrachte alternatief van de differentie-opvatting die stelt dat standaardtaal en dialect in hun geschiktheid om daarin logisch te denken volkomen gelijkwaardig zijn. Daarnaast verzuimt de differentie-opvatting niet te benadrukken dat de verschillen (de differentie) tussen de beide taalvariëteiten een bron kunnen zijn van aanzienlijke taalproblemen.

De taalproblemen waarmee het onderwijs in Kerkrade zich gekonfronteerd ziet, en de wijzen waarop deze in het onderwijs het beste tegemoet getreden kunnen worden, staan in het Kerkrade-project centraal. Dat betekent een sterke concentratie op:

- het taalgedrag en de taalvaardigheid van de leerlingen als beginsituatie-gegeven
- de taaldidaktiek als kenmerk van het leermilieu
- de taalprestaties als effect van het onderwijs.

Deze 'talige' aspecten worden in verband gebracht met andere factoren met een meer 'niet-talig' karakter. Bij deze factoren kan bv. worden gedacht aan: het sociale milieu en de intelligentie van de leerlingen; de akkomodaties van het onderwijs; de leerkrachten; andere schoolprestaties (dan taalprestaties) als effecten van onderwijs, bv. rekenprestaties; de geschiktheid voor het volgen van voortgezet onderwijs, etc.

De rol van de taalsituatie in het onderwijs wordt met andere woorden geplaatst binnen het totale kader van factoren die van invloed zijn op het onderwijsproces. Aan het feit dat aan talige factoren zoveel aandacht wordt geschonken ligt ook de overweging ten grondslag dat deze factoren - in vergelijking met andere omgevingsfactoren en leerlingkenmerken - in het onderwijsproces zelf wellicht beter te hanteren en te 'manipuleren' zijn. Daarbij kan

worden gedacht aan een taalpedagogische en taaldidaktische aanpak die uitdrukkelijk met deze (talige) factoren rekening houdt. In dit verband wijst het onderzoeksvoorstel op de wenselijkheid van een onderzoek naar de mogelijke voordelen van een taaldidaktiek op basis van de verschillen en overeenkomsten tussen het dialect en de standaardtaal.

Voorop staat dat het onderzoek in Kerkrade in de eerste plaats een verbetering van het onderwijs in Kerkrade beoogt in deze zin, dat de leerkrachten wegen gewezen krijgen waarlangs zij kunnen komen tot een meer systematische aanpak en een meer gedifferentieerd taalonderwijs aan dialectsprekende kinderen. Het aangeven van deze wegen, zo wordt vertrouwd, zal eveneens van belang zijn voor andere gebieden met een onderwijskundig gezien problematische verhouding tussen dialect en standaardtaal. In deze zin heeft het in Kerkrade uitgevoerde onderzoek tevens het karakter van een 'voorbeeld-onderzoek' (case-study). Om het gestelde doel te bereiken is voor het Kerkrade-project een planning gemaakt in drie fasen:

1 *De voorbereidingsfase*

Deze in april 1973 gestarte fase is vorig jaar afgesloten met een uitvoerige rapportage. Op de aard van de werkzaamheden en op een aantal bevindingen van deze onderzoeksfase wordt nader ingegaan in het vervolg van deze bijdrage.

2 *De uitvoeringsfase*

Deze in juli 1975 gestarte fase omvat het eigenlijke hoofdonderzoek. De fase richt zich op het nader lokaliseren en beschrijven van de problemen van dialectsprekende kinderen in het Kerkraads onderwijs teneinde op basis daarvan te komen tot een benadering van deze problematiek in de laatste onderzoeksfase.

De uitvoeringsfase zal volgens de planning duren tot 1 augustus 1977.

3 *De innovatiefase*

Zoals opgemerkt is het hoofdonderzoek erop gericht gegevens te verschaffen op basis waarvan in de laatste fase in het Kerkraadse onderwijs een aantal activiteiten ontwikkeld kunnen worden die een vernieuwing en verbetering betekenen van het standaardtaalonderwijs aan dialectsprekende kinderen. Het ontwikkelen en beoordelen van deze benadering zal aanvankelijk vermoedelijk op kleine schaal gebeuren. Bij het optreden van de beoogde gunstige effecten kan tot invoering van bepaalde maatregelen op grotere schaal worden overgegaan.

Het in het kader van het Kerkrade-project tot nu toe verrichte en thans lopende onderzoek wordt gesubsidieerd door de Stichting voor Onderzoek van het Onderwijs (S.V.O.) in Den Haag.

2. OPZET VAN DE VOORBEREIDINGSFASE

In de voorbereidingsfase van het Kerkrade-project werd een sterk aksent gelegd op de relatie tussen het van huis uit en het dagelijks buiten de school spreken van dialect enerzijds en onderwijsresultaten anderzijds. Deze sterk probleemsigalerende en verkennende fase was voornamelijk gericht op twee punten:

- a op de vraag of dialektsprekers in vergelijking met standaardtaal-sprekers in het Kerkraadse onderwijs in het nadeel zijn.
  - b op het verkrijgen van aanwijzingen voor het uitvoeren van het onderzoek in de tweede fase (de uitvoeringsfase), welke ondermeer tot doel heeft de specifieke Kerkraadse dialektsituatie te beschrijven voorzover deze van belang is voor het onderwijs ter plaatse.
- Met het oog op deze twee punten werden in de voorbereidingsfase door de N.C.D.N. en/of het NIVOR een vijftal werkzaamheden uitgevoerd. Deze werkzaamheden waren de volgende:

1 *Literatuuronderzoek N.C.D.N.*

Dit onderzoek bestaat uit drie gedeelten.

In het eerste gedeelte wordt ingegaan op een aantal theoretisch-sociolinguïstische aspecten van de studie van dialekt-standaardtaalsituaties.

In het tweede gedeelte van het literatuuronderzoek staat de vraag centraal in hoeverre de theorie van het taalverschil (de differentietheorie) een betere basis biedt voor een optimale benadering van de problematiek van het dialektsprekende kind dan door de theorie van het taaltekort (de deficiëntietheorie) wordt geboden.

Het derde deel van het literatuuronderzoek richt zich op een nadere verkenning van de wenselijkheid en de mogelijkheden van de contrastieve analyse (vgl. 3.18) ten behoeve van de didaktiek van het moedertaalonderwijs (het onderwijs in de standaardtaal) aan van huis uit dialektsprekende kinderen.

Van het totale literatuuronderzoek van de N.C.D.N. wordt verslag gedaan in Deelrapport 1 (4).

2 *Voorbereidend veldonderzoek N.C.D.N.*

Het voorbereidend veldonderzoek had tot doel om op kleine schaal een aantal methodes voor het verzamelen van taalgegevens op hun praktische bruikbaarheid te onderzoeken, om op basis daarvan te komen tot de keuze van een aantal instrumenten, die in de tweede fase van het project (de uitvoeringsfase) op grotere schaal gebruikt zouden kunnen worden.

De tweede doelstelling was het verkrijgen van een voorlopige indruk van de taalvaardigheid van een klein aantal van huis uit dialektsprekende kleuters en eerste klassers in het dialekt (Kerkraads) en in de standaardtaal (Nederlands).

Aan het onderzoek werkten 30 dialektsprekende kinderen mee: 8 kleuters van ± 5 jaar en 22 eerste klassers van ± 7 jaar. De groep kinderen was niet representatief voor alle kinderen van de betreffende scholen, 'leerjaren' of leeftijden.

In het voorbereidend veldonderzoek werd niet gewerkt met gebruikelijke tests, maar met voor dit soort onderzoek aangepaste middelen. Het veldonderzoek in z'n geheel bestond uit 6 'tests' en 4 'ontlokkingsprocedures' voor het verwerven van taal die in informele situaties wordt gesproken. Deze 'tests' en 'ontlokkingsprocedures' werden mondeling-individueel bij de leerlingen afgenomen. Verder omvatte het veldonderzoek twee groepsgesprekken met telkens 6 leerlingen.

Een gedeelte van de activiteiten vond zowel in het standaard-Nederlands als in het Kerkraads dialekt plaats.

Van het totale voorbereidend veldonderzoek van de N.C.D.N. wordt verslag gedaan in Deelrapport 2 (5).

3 *Literatuurstudie NIVOR*

De literatuurstudie van het NIVOR was vooral gericht op de gevolgen die het van huis uit spreken van een dialect heeft of kan hebben voor het onderwijs dat in de standaardtaal wordt gegeven. In de studie wordt nader ingegaan op problemen die het dialect voor het onderwijs in het algemeen kan veroorzaken, op de invloed van dialect op de passieve en de actieve beheersing van de standaardtaal en op problemen die het dialect kan oproepen bij andere vakken dan de 'taalvakken'. Ook wordt kort ingegaan op enkele affectieve gevolgen van het van huis uit spreken van dialect (bv. spreekangst in de standaardtaal). De bevindingen van deze literatuurstudie zijn samengebracht in deelrapport 3 (6).

4 *Leerkrachtenonderzoek NIVOR (m.m.v. N.C.D.N.)*

Het onderzoek bij de leerkrachten in Kerkrade had tot doel hulp te bieden bij het beschrijven van het verband tussen dialectgebruik van leerlingen en het onderwijs en/of de resultaten van het onderwijs in Kerkrade.

Om dit doel te bereiken werd een vragenlijst van 158 vragen toegezonden aan alle leerkrachten (336) van kleuter- en lager onderwijs in Kerkrade e.o. Van de vragenlijsten kwam 70% goed ingevuld terug en was voor verwerking bruikbaar.

De gegevens die door middel van de vragenlijst waren verkregen werden later aangevuld en nader uitgediept in groepsgesprekken (2 à 3 uur per gesprek) met leerkrachten uit Kerkrade e.o. In totaal namen 40 leerkrachten aan de gesprekken deel (11 groepjes van 3 à 4 leerkrachten).

Van het leerkrachtenonderzoek wordt verslag gedaan in Deelrapport 4 (7). Daarin is ook de volledige vragenlijst met de antwoorden opgenomen.

5 *De her-analyse van een aantal schoolvorderingentoetsen NIVOR*

Op de resultaten van een aantal schoolvorderingentoetsen die aan het begin en aan het einde van het lager onderwijs in Kerkrade (en in enkele vergelijkingsgebieden) waren afgenomen werd een her-analyse uitgevoerd. De hoofddoelstelling van deze her-analyse was na te gaan welke invloed de factoren taalgebruik van de leerlingen en sociaal milieu van de leerlingen hadden op de schoolresultaten van een aantal zesde klassers uit 1972 en 1973 en van een aantal eerste klassers uit 1973 in Kerkrade. Ten behoeve van de factor taalgebruik werden de leerlingen - na navraag bij de klasseleerkracht - gesplitst in overwegend dialectsprekende (Kerkradssprekende) leerlingen en overwegend standaardtaalsprekende (Nederlandssprekende) leerlingen. Ten behoeve van de factor sociaal milieu werden de leerlingen - na navraag bij de klasseleerkracht - verdeeld in 6 beroepsniveaus volgens de Beroepenklapper van het Instituut voor Toegepaste Sociologie, Nijmegen (8). Deze beroepsniveaus lopen op van 'ongeschoolde arbeid' tot en met 'hogere beroepen'.

De analyses werden voor het begin en het einde van het lager onderwijs gescheiden uitgevoerd.

De analyses aan het einde van het lager onderwijs hadden betrekking op de prestaties van Kerkraadse leerlingen op de schooltoetsen basisonderwijs van het CITO in de jaren 1972 en 1973. Ter vergelijking werden ook de gemeente Beverwijk, de omgeving Oosterwolde (Fr.) en de omgeving van Gorinchem in de analyses opgenomen.

De analyses aan het begin van het lager onderwijs hadden betrekking op de prestaties op een aantal reken- en taaltoetsen van Kerkraadse eerste klassers. Deze toetsen werden afgenomen nadat de leerlingen ongeveer 4 maanden onderwijs in de eerste klas hadden gevolgd.

De toetsen waren hoofdzakelijk door het Schoolpedagogisch Centrum Oostelijke Mijnstreek in Heerlen samengesteld in het kader van een door deze schoolbegeleidingsdienst uitgevoerd 'screeningsonderzoek' bij eerste klassers in december 1973.

Alle gegevens en resultaten die zijn voortgekomen uit de heranalyse van de schoolvorderingentoetsen welke in het bovenstaande aan de orde zijn gesteld, zijn samengebracht in Deelrapport 5 (9).

Van de vijf onderzoeksactiviteiten die door N.C.D.N. en NIVOR in de voorbereidingsfase werden uitgevoerd, zijn samenvattingen gegeven in het samenvattend eindrapport *Dialect en onderwijs in Kerkrade* (10). Daarin worden bovendien in een slotparagraaf en aantal konklusies en aanbevelingen n.a.v. de totale voorbereidingsfase gegeven.

3. ONDERZOEKSRESULTATEN VAN DE VOORBEREIDINGSFASE

Hieronder worden puntsgewijs een aantal bevindingen van de eerste onderzoeksfase weergegeven. Voor een volledig beeld en een bredere uitwerking wordt verwezen naar de hiervoor genoemde rapporten. Bij de hier weergegeven keuze is vooral aandacht geschonken aan resultaten van de onderzoeksactiviteiten, en minder aan de resultaten van de literatuurstudies.

3.1. Van huis uit dialektsprekende (Kerkraadssprekende) leerlingen zijn in vergelijking met van huis uit standaardtaalsprekende (Nederlandssprekende) leerlingen aan het einde van het lager onderwijs in Kerkrade in het nadeel op een aantal schoolvorderingentoetsen.

Deze konklusie komt voort uit de eerder genoemde her-analyse van een aantal schoolvorderingentoetsen (CITO schooltoetsen basisonderwijs uit 1972 en 1973).

Op de volgende toetsonderdelen behaalden de van huis uit Nederlandssprekende leerlingen statistisch gezien betere toetsscores dan de van huis uit Kerkraadssprekende leerlingen.

- in 1972: Spelling, Rekenen 2, Gemengde taalopgaven 2.
- in 1973: Algemene kennis, Spelling, Rekenen 3, Stillezen klein, Stillezen groot, Taalgebruik 1, Taalgebruik 2.

In 1972 waren 539 leerlingen in de analyse betrokken en in 1973 552 leerlingen.

Het nadeel voor de van huis uit Kerkraadssprekende leerlingen in vergelijking met de Nederlandssprekende loopt uiteen van gemiddeld 1 tot 2 items op een totaal van 30 items per toetsonderdeel (gemiddeld verschil ongeveer 1,3 item in het voordeel van de Nederlandsprekende leerlingen).

3.2. Leerlingen uit 'hogere' sociale milieus (beroepsniveaus) zijn aan het einde van het la-

ger onderwijs in Kerkrade in het voordeel op alle (in dit onderzoek afgenomen) schoolvorderingentoetsen vergeleken met leerlingen uit 'lagere' sociale milieus.

Deze konklusie komt eveneens voort uit de her-analyse van een aantal schoolvorderingen-toetsen.

Gemiddeld varieert het verschil in scores tussen leerlingen uit het 'laagste' en het 'hoogste' sociale milieu in Kerkrade tussen 1,3 en 4 items op een totaal van 30 items per toetsonderdeel (gemiddeld verschil ongeveer 2,6 item in het voordeel van de 'hoogste' milieugroep).

3.3. Het taalgebruik van de leerlingen (van huis uit Nederlands- of Kerkraadssprekend) lijkt naast sociaal milieu (beroepsniveau van de vader) een zelfstandige (d.w.z. een van de faktor sociaal milieu onafhankelijke) invloed te hebben op onderwijsresultaten.

Deze konklusie is eveneens gebaseerd op de her-analyse van de schooltoetsen basisonderwijs van het C.I.T.O. De konklusie houdt in dat ongeacht het sociale milieu van de leerlingen dialektsprekers op de onder 3.1. aangeduide toetsonderdelen gemiddeld lagere scores behalen dan de Nederlandssprekende leerlingen in Kerkrade en dat ongeacht het taalgebruik van de leerlingen kinderen uit 'lagere' sociale milieus gemiddeld lagere scores behalen dan kinderen uit 'hogere' milieus. Dit laatste geldt voor alle toetsonderdelen van de Kerkraadse leerlingen.

3.4. Aan het einde van het lager onderwijs in Kerkrade bestaat er vooral in de sociale milieugroep twee (dit is de groep 'geschoolde arbeid' (qua aantal leerlingen is dit de belangrijkste groep)) een lichte tendens dat het percentage doubleurs bij dialektsprekende leerlingen hoger ligt dan bij van huis uit Nederlandssprekende leerlingen.

Deze konklusie berust op gegevens die werden verzameld i.v.m. de her-analyse van de schooltoetsen basisonderwijs. Ter illustratie hieronder enkele cijfers met betrekking tot het doubleren. (de letter 'n' geeft het aantal leerlingen aan waarop een bepaald percentage werd berekend).

<i>Sociaal milieu</i>	<i>Standaardtaalgroep</i>	<i>Dialektgroep</i>
1972:		
- niveau twee ('geschoolde arbeid')	7% (n = 28)	31% (n = 199)
- niveau vijf ('middelbare employees')	14% (n = 22)	14% (n = 28)
1973:		
- niveau twee ('geschoolde arbeid')	21% (n = 28)	24% (n = 212)
- niveau vijf ('middelbare employees')	5% (n = 20)	23% (n = 26)

3.5. Aan het einde van het lager onderwijs in Kerkrade ligt binnen bepaalde sociale milieugroepen het percentage standaardtaalsprekers dat van het hoofd der school het (eerste)

advies krijgt v.w.o. te gaan volgen hoger dan het percentage dialektsprekers dat dit advies krijgt.

Ter toelichting geven wij voor de sociale milieugroepen waarbinnen dit kon worden nagegaan enkele percentages betrekking hebbend op het advies v.w.o. te gaan volgen:

<i>Sociaal milieu</i>	<i>Standaardtaalgroep</i>	<i>Dialektgroep</i>
1972:		
– niveau twee (‘geschoolde arbeid’)	21% (n = 28)	8% (n = 199)
– niveau drie (‘lagere employees’)	32% (n = 19)	22% (n = 54)
– niveau vijf (‘middelbare employees’)	32% (n = 22)	18% (n = 28)
1973:		
– niveau twee (‘geschoolde arbeid’)	21% (n = 28)	8% (n = 212)
– niveau drie (‘lagere employees’)	29% (n = 24)	17% (n = 53)
– niveau vijf (‘middelbare employees’)	40% (n = 20)	23% (n = 26)

3.6. Naast taalgebruik en sociaal milieu zijn andere invloeden werkzaam op onderwijsresultaten (schooltoetsen) getuige ook de grote interregionale verschillen in scores op de schooltoetsen basisonderwijs.

Deze konklusie komt voort uit de her-analyse van de scores op de schooltoetsen basisonderwijs in Kerkrade en de onderzochte vergelijkingsgebieden (zie punt 5 onder 2).

Vergeleken met landelijke gemiddelden vertonen de dialektsprekers in Kerkrade geen ongunstig beeld. De benadeling waarvan in Kerkrade sprake is, is dus een benadeling van dialektsprekers t.o.v. standaardtaalsprekers *binnen* deze gemeente.

3.7. Aan het begin van het lager onderwijs in Kerkrade werden tussen Kerkrade spreken- de en Nederlandssprekende leerlingen geen verschillen gevonden in toetsscores op de in het ‘screeningsonderzoek’ afgenomen toetsen.

In verband met het anderssoortige karakter van de toetsen die aan het begin van het lager onderwijs werden afgenomen (vgl. punt 5 onder 2.) worden op deze plaats aan de genoemde konstatering geen konklusies verbonden.

3.8. Het feit dat in Kerkrade e.o. van huis uit door leerlingen dialekt wordt gesproken heeft - volgens ongeveer de helft van de leerkrachten - doorgaans minder gunstige gevolgen voor de resultaten van hun onderwijs. Dit geldt in alle leerjaren.

Deze konklusie komt voort uit het onderzoek bij de leerkrachten van kleuteronderwijs en lager onderwijs in Kerkrade e.o.

3.9. Naast andere - als meer algemeen landelijk te kwalificeren - problemen (zoals b.v. de klasgrootte, het (lage) sociale milieu van leerlingen, hun (lage) motivatie en hun agressiviteit) is het van huis uit spreken van dialect een specifiek probleem voor het onderwijs in Kerkrade e.o.

Deze konklusie komt voort uit het leerkrachtenonderzoek.

3.10. Het van huis uit dialectspreken van grote aantallen leerlingen heeft niet alleen minder gunstige gevolgen voor onderwijsresultaten, maar beïnvloedt ook het onderwijsleerproces ongunstig.

Ook deze konklusie is gebaseerd op het leerkrachtenonderzoek. Uit dit onderzoek blijkt o.a. dat ruim de helft van de leerkrachten vindt dat ze meer moeite (dan leerkrachten elders in het land) moet doen om de leerlingen Nederlands te leren en drie kwart vindt dat de dialectsprekers meer moeite hebben met het leren van de Nederlandse standaardtaal dan niet-dialectsprekers (zie hiervoor ook 3.12.).

3.11. Het van huis uit dialectspreken kan ook minder gunstige affectieve gevolgen hebben. Hierbij kan vooral gedacht worden aan spreekangst in de standaardtaal.

Deze konklusie komt vooral voort uit de in het kader van het leerkrachtenonderzoek in Kerkrade met leerkrachten gevoerde gesprekken en wordt ook ondersteund door een aantal gegevens uit de literatuurstudies.

3.12. De grootste problemen voor dialectsprekende leerlingen liggen in het produktieve gebruik van het standaard-Nederlands.

Deze bevinding is gebaseerd op gegevens voortgekomen uit het leerkrachtenonderzoek en op resultaten van het voorbereidend veldonderzoek. Ook in de literatuur over elders verricht onderzoek wordt bovenstaande bevinding ondersteund. Zowel uit het leerkrachtenonderzoek als uit het voorbereidend veldonderzoek komt duidelijk naar voren dat de moeilijkheden die voor dialectsprekers ontstaan wanneer ze de standaardtaal actief/produktief moeten gebruiken, niet onaanzienlijk zijn en frekwent voorkomen.

Uit de gesprekken die tijdens het voorbereidend veldonderzoek met de leerlingen over zaken uit hun eigen leefwereld en over televisieprogramma's werden gevoerd bleek o.a. dat de leerlingen vooral bij het spreken over emotionele gebeurtenissen en/of over onderwerpen uit hun direkte (buitenschoolse) omgeving zeer veel moeite hadden om de standaardtaal adequaat actief/produktief te gebruiken. Naast de vele 'fouten' die er juist dan tegen de standaardtaal werden gemaakt, en naast het veelvuldig gebruiken van 'losse' dialectwoorden, kon zeer vaak een voor de proefpersonen onbewuste 'codeswitching' van de standaardtaal naar het dialect worden gekonstateerd (zie ook 3.17.). Bij de gesprekken die in het standaard-Nederlands werden gevoerd trad er in totaal over de gehele groep van leerlingen (n = 30) genomen 131x een codeswitching van het Nederlands naar het Kerkraads op. In de precies even lang durende gesprekken die in het Kerkraads werden gevoerd was er in totaal bij dezelfde groep leerlingen 36x een codeswitching van het Kerkraads naar het Nederlands; meestal gebeurde dit bij onderwerpen betrekking hebbend op de school, Nederlandse televisie e.d.

In de gesprekken bleek ook dat alle individuele proefpersonen ($n = 30$) méér dialektwoorden gebruikten tijdens het gesprek in de standaardtaal dan standaardtaalwoorden tijdens het (even lang durende) gesprek in het dialekt. Over de totale groep genomen lag deze verhouding op 2.027 dialektwoorden (= 8,4% van het totale aantal tijdens de gesprekken in de standaardtaal gebruikte woorden) tegenover 660 standaardtaalwoorden (= 2,2% van het totale aantal tijdens de gesprekken in het dialekt gebruikte woorden).

Het kostte de proefpersonen derhalve aanzienlijk meer moeite om de standaardtaal konsekwent actief/productief te gebruiken dan het dialekt. Ze bleken weliswaar tot op zekere hoogte de beschikking te hebben over de standaardtaal, maar wanneer het ging om zaken die bv. buiten de schoolsfeer lagen, moesten ze bij het spreken in de standaardtaal regelmatig op het dialekt teruggrijpen bij het verwoorden van gedachten en (vooral) gevoelens.

3.13. Ook met de passieve beheersing (m.n. het begrijpen) van de standaardtaal blijken dialektsprekende kinderen problemen te hebben.

Deze bevinding komt zowel naar voren uit het voorbereidend veldonderzoek als uit het leerkrachtenonderzoek. Uit dit laatste onderzoek blijkt o.a. dat 70% van de leerkrachten van mening is dat dialektsprekende leerlingen problemen met de passieve beheersing (m.n. het begrijpen) van de standaardtaal ondervinden. Dit komt ook naar voren uit een in het kader van het veldonderzoek afgenomen leestekst. Daarbij kon o.a. geconstateerd worden, dat er vóór bepaalde woorden pauzes ontstonden, die het leestempo vertraagden. Bij navraag bleek dat de leerlingen bij wie deze pauzes waren opgetreden, de betekenis van de betreffende woorden niet kenden, of een betekenis eraan toekenden die deze woorden wél in het dialekt bezitten, maar niet in de standaardtaal. In het laatste geval paste de betekenis niet in de kontekst van het gelezene.

3.14. Dialektsprekende leerlingen hebben aan het begin van het lager onderwijs in Kerkraade een grotere mondelinge taalvaardigheid in het dialekt dan in de standaardtaal.

Deze bevinding berust op het leerkrachtenonderzoek en op resultaten van het voorbereidend veldonderzoek.

In het kader van het laatste onderzoek moesten de van huis uit dialektsprekende kleuters en eerste klassers ($n = 30$) ondermeer een tweetal mondelinge 'tests' maken die zowel in het Kerkraads als in het Nederlands werden afgenomen: een woordenschattest en een 'naverteltest' (een zgn. story-recall-test). Op de tests in het dialekt behaalden de proefpersonen hogere scores dan op de korresponderende tests in de standaardtaal. Wat de woordenschattest Nederlands/Kerkraads betreft kan dit geïllustreerd worden met de volgende cijfers (die een beeld geven van het gemiddelde van de totale groep van proefpersonen):

Woordenschattest	I	II	III	IV
Standaardtaalttest	56%	27,5%	16,5%	5 min. 54 sec.
Dialekttest	18,7%	67,5%	13,8%	4 min. 46 sec.
I. gemiddeld percentage woorden in korrekt standaard-Nederlands II. gemiddeld percentage woorden in Kerkraads dialekt III. gemiddeld percentage geen/foutief antwoord IV. gemiddelde tijdsduur				

Wat betreft de 'na-verteltest' (de story-recall-test) Nederlands/Kerkraads komen uit het onderstaande overzicht duidelijke indicaties naar voren omtrent de grotere vaardigheid van de proefpersonen om in het dialekt een verhaaltje na te vertellen dan een (qua vorm en inhoud gelijkwaardig) verhaaltje in de standaardtaal.

Story-recall-test	I	II	III
Standaard-Nederlands	52,25%	53 à 54 woorden	1 min. 57 sec.
Kerkraads Dialekt	61,40%	62 woorden	1 min. 29 sec.
I. totaal aantal korrekt gereproduceerde woorden over de gehele groep proefpersonen (in %) II. gemiddeld aantal korrekt gereproduceerde woorden per leerling (beide tests bestonden uit 102 woorden) III. gemiddelde tijdsduur per leerling			

Uit de gesprekken/interviews die met de leerlingen in het Nederlands en het Kerkraads werden uitgevoerd kwam m.b.t. bovenstaande bevinding het volgende interessante gegeven naar voren:

- In dezelfde tijdsduur (583 minuten) produceerden de proefpersonen (n = 30) tijdens de gesprekken in de standaardtaal 24.281 woorden en tijdens de gesprekken in het dialekt 30.020 woorden. In dezelfde tijdsduur produceerden de proefpersonen in het Kerkraads dus 5.739 woorden meer dan in het Nederlands, d.i. 23,6%.

Tijdens de gesprekken in het dialect ontstond de indruk dat de kinderen niet alleen meer praatten, maar ook betere zinnen maakten en gemakkelijker formuleerden. Er zijn geen aanwijzingen dat het grotere aantal woorden in het dialect leidde tot een hogere graad van overtoolligheid van informatie (redundantie).

3.15. Vanuit de theorie van de taalverwerving en vanuit onderzoek kan niet aannemelijk gemaakt worden dat dialektsprekende kinderen in hún moedertaal, het dialect, een geringere taalvaardigheid (taalkompetence) bezitten dan standaardtaalsprekende kinderen in hún moedertaal.

Dit kan gekonkludeerd worden op basis van de in de beide literatuurstudies besproken onderzoeken. De meeste daarvan bieden geen steun aan de veronderstelling dat dialektsprekende kinderen een achterstand in taalontwikkeling vertonen.

Dit gegeven is onderwijskundig/didaktisch niet zonder belang. Wanneer men er namelijk van uitgaat dat de beheersing van de standaardtaal, vanwege de functies die deze taalvariëteit in de maatschappij vervult, ook voor dialektsprekers onontbeerlijk is, dan dringt zich voor het onderwijs als belangrijke konklusie op dat aan de in het dialect ontwikkelde taalvaardigheid (taalkompetence) een belangrijke rol kan worden toegekend bij het bijbrengen van de beheersing van de tweede taal, de standaardtaal.

3.16. Bij het onderwijzen van de standaardtaal aan dialektsprekende kinderen verdient de mondelinge taalvaardigheid bijzondere aandacht.

Deze aanbeveling komt voort uit het voorbereidend veldonderzoek en uit het leerkrachtenonderzoek. Uit beide deelonderzoeken blijkt dat de grootste problemen bij het hanteren van de standaardtaal bij dialektsprekers liggen in het produktieve mondelinge gebruik. Een belangrijk argument komt ook naar voren uit de onderzochte literatuur over taalverwerving: de mondelinge taalvaardigheid moet niet alleen beschouwd worden als een aspect met een hoge zelfstandige waarde, maar ook als een basisvoorwaarde voor het met succes verwerven van de sekundaire vaardigheden van het lezen en schrijven.

De wenselijkheid van een intensieve training in het mondeling gebruiken van de standaardtaal kan ook benadrukt worden vanuit de diskrepantie tussen het frekwente gebruik van deze vorm van taalhantering in de Nederlandse taalgemeenschap en het nagenoeg ontbreken daarvan in dialektsprekende milieus. In dit verband kan erop gewezen worden dat in de recentere taaldidaktische literatuur sterk benadrukt wordt dat het taalonderwijs niet alleen gericht moet zijn op het grammatikaal korrekte taalgebruik, maar vooral ook op het adequaat leren hanteren van taal in verschillende communicatie-situaties. Het belang van het laatste punt wordt blijkens het leerkrachtenonderzoek door de leerkrachten in Kerkrade krachtig onderschreven. Voor dialektsprekende kinderen lijken in zo natuurlijk mogelijke gespreksituaties 'gesitueerde oefeningen in taalgedrag volgens de taalgedragsregels van de Nederlandse taalgemeenschap van bijzonder belang te zijn.

3.17. 'Code-switching' en 'interferentie' zijn belangrijke symptomen van de moeilijkheden die dialektsprekende kinderen bij het hanteren van de standaardtaal ondervinden.

In de hier bedoelde zin is code-switching het proces van het ongewild overschakelen van

het standaardtaalsysteem naar het dialektsysteem. Deze vorm van code-switching wordt met name veroorzaakt door een gebrek aan taalvaardigheid in de standaardtaal. Uit het in Kerkrade uitgevoerde veldonderzoek blijkt dat de ongewilde code-switching bij de proefpersonen vaak voorkwam (vgl. 3.12).

Met de term interferentie uit bovenstaande konklusie wordt vooral bedoeld op de taalstructurele interferentie. Het gaat hier derhalve om het verschijnsel van de niet bedoelde incidentele ontsporing bij het gebruik van de standaardtaal, veroorzaakt door het mede vertrouwd zijn met het dialekt. Uit in de literatuurstudies besproken Duitse en Amerikaanse onderzoeken blijkt tot 30% van de fouten die dialektsprekende kinderen maken bij het schrijven van opstellen teruggevoerd te kunnen worden op invloeden vanuit het dialekt. Het betreft hier voor een deel onderzoeken waarbij ook leerlingen uit het sekundaire onderwijs betrokken waren. Daarbij blijkt dat interferenties ook na het basisonderwijs een grote rol blijven spelen. De veronderstelling lijkt gewettigd dat het verschijnsel van de interferentie bij vormen van informeel, en met name mondeling-informeel taalgebruik, waarbij de mate van aandacht op de vorm van de taaluitingen geringer is, nog duidelijker aan het licht zal treden dan bij het schrijven van opstellen.

3.18. Een taaldidaktische benadering op basis van methodieken van de 'kontrastieve analyse' en de 'foutenanalyse' lijkt een belangrijke bijdrage te kunnen leveren aan een oplossing van de dialektproblematiek in het onderwijs.

In de literatuur bestaat er grote eenstemmigheid over dat in alle onderwijssituaties waarin een tweede taal verworven moet worden, een vergelijking van de overeenkomsten en de verschillen tussen de eerstgeleerde taal (T1) en de tweede taal (T2) van groot belang is. De overeenkomsten zijn van belang omdat zij het leren van de tweede taal bevorderen (vgl. 3.15.), de verschillen zijn belangrijk omdat zij de interferenties veroorzaken (vgl. 3.17.). In de zgn. kontrastieve analyse worden de belangrijkste overeenkomsten en verschillen beschreven. Natuurlijk zijn niet alle fouten die dialektsprekende leerlingen maken te verklaren uit interferenties tussen hun dialekt (T1) en de standaardtaal (T2). De methode van de foutenanalyse geeft inzicht in het aandeel van de (interlinguale) interferentiefouten, en het aandeel van de fouten veroorzaakt door verkeerde toepassingen van T2-regels (intralinguale fouten).

Een combinatie met de foutenanalyse kan de kontrastieve analyse bovendien beperken tot die onderdelen die in de klas de grootste moeilijkheden blijken op te leveren. Het gaat m.a.w. bij de beoogde kontrastieve analyse niet in de eerste plaats om een vergelijking van de beide taalsystemen als abstrakte structuren, maar om een vergelijkende beschrijving van de beide taalgebruikssystemen zoals die in het taalverwervingsproces op elkaar inspelen. Een voor het onderwijs adequate analyse moet een 'kontakt-analyse' zijn van de beide taalsystemen *in* de leerling. Daarvoor is een uitgebreide verzameling van dialekt- en standaardtaalgegevens bij van huis uit dialektsprekende leerlingen noodzakelijk. Uiteindelijk zullen uit de vergelijkende beschrijving taalpedagogische adviezen en taaldidaktisch materiaal moeten voortkomen.

In de hierboven gegeven opsomming van een aantal resultaten van de voorbereidingsfase

is afgezien van een afweging van het relatieve gewicht van de verschillende bevindingen. Het tot nu toe gedane onderzoek had een globaal, verkennend karakter. Het moest een eerste inzicht geven in de zwaarte.

NOTEN:

- (1) Een uitgebreider versie van dit artikel verscheen onder de titel 'Problemen van dialectsprekende kinderen, verkend in het onderwijs in Kerkrade' in *Mededelingen van de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde XIV* (1975), pag. 1-25.
- (2) P. Claeys, *Onderzoek naar de onderwijssituatie in Kerkrade*. In opdracht van en uitgegeven door de Vereniging Katholieke Schoolraad Kerkrade, 1971.
- (3) Aanvraag voor het verkrijgen van subsidie van de Stichting voor Onderzoek van het Onderwijs voor het verrichten van een studie ter voorbereiding van *Onderzoek van de taalsituatie in Kerkrade e.o., speciaal ten behoeve van het onderwijs op de basisscholen*. NIVOR/N.C.D.N., K.U. Nijmegen 1972.
Een aantal taalkundige aspecten van het onderzoeksplan is nader uitgewerkt in A. Hagen, A. Vallen, Het sociolinguïstisch projekt Kerkrade: aanleiding en taalkundige onderzoeksaspecten. *Mededelingen van de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde XII*, 1973, 6-26.
- (4) Hagen, A./Vallen, A. (1975), *De sociolinguïstische studie van dialectstandaardtaalsituaties. Een literatuuronderzoek*. N.C.D.N., K.U. Nijmegen.
- (5) Hagen, A./Vallen, A. (1975), *Empirische benaderingen van de taalvaardigheid van een groep van huis uit dialectsprekende kleuters en eerste klassers*. N.C.D.N., K.U. Nijmegen.
- (6) Stijnen, P. J. J. (1975), *Het van huis uit spreken van dialect en onderwijs. Een literatuurstudie*. NIVOR., K.U. Nijmegen.
- (7) Stijnen, P. J. J. (1975), *Leerkrachten over het spreken van dialect in verband met het onderwijs in Kerkrade*. NIVOR, K.U. Nijmegen.
- (8) I.T.S. (1973), *Beroepenklapper*, Nijmegen,
- (9) Stijnen, P. J. J. (1975), *Taalgebruik, sociaal milieu en schoolresultaten*. NIVOR, K.U. Nijmegen.
- (10) Hagen, A./Stijnen, P./Vallen, A. (1975), *Dialect en onderwijs in Kerkrade*. N.C.D.N./NIVOR, K.U. Nijmegen.